

R. BUIVYDIENĖ

LIE. *strūjus*

0. Šiuo straipsneliu norima atkreipti dėmesį į vieną retą giminystės pavadinimą, kuriam kalbininkai dar nėra radę deramos vietos lietuvių kalbos leksikos sistemoje. Tai *strūjus* „tėvo ar motinos tėvas, senelis“ (LKŽ XIII 1000). Šio žodžio nerasime nė viename iš darbų, skirtų lietuvių kalbos giminystės pavadinimams¹, ar senųjų raštų leksikos apžvalgose; veltui ieškotumėm jo tiek veldinių, tiek skolinių sąrašuose. Iš lietuvių kalbininkų šiuo giminystės pavadinimu yra kiek domėjęsis, atrodo, tik Būga (RR I 486). Tuo tarpu *strujus* neabejotinai vertas didesnio kalbininkų dėmesio. Juk šis žodis, vartotas mūsų kalbos rašto paminkluose nuo XVI a. pabaigos, nėra visiškai archaizmas – kai kur jis pažįstamas gyvojoje kalboje! Be to, labiau pasidomėjus šiuo senelio pavadinimu, matyti, kad daug kas čia problemiška. Būtent: 1. nėra vieningos nuomonės dėl žodžio formos (*strūjus* ar *strūjus*; LKŽ antraštiniu žodžiu iškeltas *strūjus*, bet, remiantis Būga, kaip variantas pateikta ir lytis su *ū*); 2. esama nesutarimų dėl to, ar šis žodis savas, ar skolinys (t. y. ar giminiškas su sl. **stryjb* „tėvo brolis“, ar pasiskolintas iš slavų. Slavų žodžio kilmė savo ruožtu aiškinama taip pat nevienodai). Taigi pamąstyti yra apie ką. Čia rūpinamasi kiek labiau nušviesti formos klausimą, pakeliui užkliudant ir kai kurias žodžio kilmės aspektus.

1. Reikšme „senelis, tėvo tėvas“ *strujus* pažįstamas iš Daukšos (DK 82) ir Sirvydo (SD¹ 28) raštų. Ta pačia reikšme jis tebevartojamas dabar pietų žemaičių raseiniškių plote – apie Raseinius, Tauragę, Kelmę²; pažįstamas dar iš Šilalės bei Jurbarko rajonų. Iš LKŽ kartotekos matyti, kad žodis užrašytas patyrusių rinkėjų, iš kai kurių vietų – net po kelis kartus skirtingu laiku. Užrašymo datos visiškai nesenos. Visur sakoma tik *strūjus* (su trumpuoju balsiu). Iš Raseinių, Skirsnemunės (Jurbarko r.), Viduklės pažįstama daugiskaitinė forma *strūjai* „protėviai, proseniai“ (LKŽ XIII 1000).

¹ Salys A. Mūsų gentivardžiai. – GK 1937; Sabaliauskas A. Lietuvių kalbos leksikos raida. – LKK VIII 1966, p. 12–15.

² Betygaloje, Skaudvilėje, Viduklėje, Batakiose, Kelmėje, Šiluvoje, Gaurėje, Eržvilke (plg. LKŽ XIII 1000).

Reikšme „senas žmogus“ *strujus* vartotas XVII–XVIII a. Rytų Prūsų rankraštinuose žodynuose: vadinamajame Krauzės žodyne, „Clavis Germanico-Lithuana“ ir J. Brodovskio. Jais remdamiesi, ta pačia reikšme *strujų* į savo žodynus įtraukė G. H. F. Neselmannas (N 507) ir F. Kuršaitis (pastarasis iš savo gimtosios tarmės šio žodžio nepažinojo – rašė jį laužtiniuose skliausteliuose K 408).

Nydermano ir kitų autorių „Lietuvių rašomosios kalbos žodyno“ IV tome³ ir Frenkelio LEW (II 926) *strujus* pateikiamas „dėdės“ reikšme. Nors iš čia ją perima ir LKŽ, drįstume suabejoti jos autentiškumu. Pirma, nei viename, nei kitame veikale nenurodyti žodžio, vartojamo šia reikšme, šaltiniai. Frenkelis duoda tikslią žodžio reikšmių „senelis“ ir „senas žmogus“ metriką, o reikšmę „dėdė“ pateikia be jokių komentarų. Antra, NdŽ *strujus* pateikiamas iš viso tik vienintele „dėdės“ reikšme – vien tai leidžia manyti, kad sudarytojai, ko gero, nebuvo pakankamai susipažinę su šio žodžio pirminiais rašytiniais šaltiniais (kaip minėta, *strujus* juose tevertotas „senelio“ ir „seno žmogaus“ reikšmėmis). NdŽ 4-tojo tomo redaktorius A. Salys, specialiai domėjęsis lietuvių kalbos giminystės pavadinimais, savo straipsnyje „Mūsų gentivardžiai“ *strujus* neminėjo – reikia manyti, iš gyvosios kalbos nepažinojo. Dėl nurodytųjų aplinkybių toliau šiame straipsnyje į minėtąją reikšmę nebus atsižvelgiama.

2. Formą *strujus* K. Būga laikė klaidinga ir, kur tik radęs, taisė į *strūjus*⁴ (plg. Būga RR II 716, 722; III 656). Šis giminystės pavadinimas Būgai buvo pažįstamas iš DK (plg. „...лит. *strūjus* „дед“ Daukša Kat 26₁₆“ (Būga RR I 486) ir iš Neselmano žodyno; iš gyvosios kalbos jis šio žodžio nepažinojo (bent niekur apie tai neužsiminė). LKŽ kartotekoje esantys Būgos išrašai iš DK aiškiai rodo, jog *ū* žodžio kamiene jis atstatinėjo labiausiai dėl Daukšos parašymo su *ū*⁵, plg.: „*strūius* n. pl. 1595 K 26₁₆“ (Būgos rankraštinis įrašas LKŽ kart.; *ū* Būgos pabraukta). To paties lapelio apačioje įklijuotas išrašas iš Preobraženskio etimologijos žodyno: „стрый Пр. II: **strujus*...“ (trumpasis *u* Būgos pabrauktas kaip klaidingas). Ženkleliu „x“, kaip žinoma, Būga žymėdavo iškraipytas ir abejotinas formas. Vėliau tas pats Preobraženskio žodyno *strujus* Būgos buvo įtrauktas į „Lietuvių kalbos žodžių, iškraipytai vartojamų kalbos mokslo literatūroje, sąrašą“ (plg. RR II 716).

³ Sudarė A. Senn'as ir A. Salys.

⁴ Iš Būgos raštų forma su *ū*, matyt, pateko ir į kai kurių užsienio etimologų darbus – plg. Fraenkel LEW II 926, Trautmann BSW 290, Pokorny IEW I 1037. Tokią formą pateikia ir Черных П. Я. Историческая грамматика русского языка. – М., 1962, с. 340.

⁵ Plg. Daukšos teksto ištraukėlė: „Kēlērōpi tēwái rādás? Kētwerōpi. Pirmiēus prigimtiēii, kurie mus pagimde, tēpaiēg ir strūius“ DK 82. LKŽ redakcija šio sakinio formą *strūius* transliteravo į *strūjūs* (plg. LKŽ XIII 1000).

Vadinasi, remdamasis DK, Būga manė, kad autentiška tegalinti būti žodžio lytis su *ū*. Reikia manyti, jog tokiam sprendimui, ko gero, bus turėję įtakos ir slavų kalbų faktai. Remdamasis Brugmano, Pedersenio ir kitų etimologų siūlomomis lie. *strujaus* kilmės aiškinimu, pagal kurį mūsų žodis laikomas giminišku s. sl. *stryjb* „tėvo brolis“ ir toliau siejamas su air. *sruith* „senas, garbingas“ bei s. kimrų *strutiu* ‘antiquam gentem’⁶, Būga rašė: „*strūjus* ‘Greis’ : aksl. *stryjb* ‘Oheim’, air. *sruith* ‘alt’ Brugmann Gr. I² 686...“ (LKŽ kart; *ū* pabrauktas Būgos). Šis rankraštinis įrašas leidžia spėti Būgą manius, kad s. sl. formos garsui *y* giminiškame lietuvių kalbos žodyje būtinai turi atliepti *ū* – panašiai, kaip kad s. sl. *synъ* : lie. *sūnus*.

Taigi formos su ilguoju balsiu versija iškelta Būgos. Sirvydo ir XVII–XVIII a. Rytų Prūsų rankraštinųjų žodynų *strujus* jos taip pat negriauna: kaip žinome, tie šaltiniai trumpojo ir ilgojo *u* grafiškai neskyrė. Visa bėda, kad su šia žodžio formos versija nesiderina gyvosios kalbos (žemaičių) *strūjus*! Beje, Daukšos diakritiniai ženkleliai, kaip žinome, žymi ne balsių ilgumą ir net ne priegaides, o tik kirčio vietą⁷. Šalia *perkūną* DK 76, *mūssu* DK 101, *kūno* DK 101, *dūbios* DK 100 ir kt. jo raštuose randame ir *mūstrai* DK 82, *pastiprink* DK 136, *mirīmo* DK 185, *ats’unte* DK 125, *sāwo* DK 122, *iaunūmo* DK 6, *nė būwo* DK 166, *tūri* DP421₂₇, *ūgnies* DP 523₇, *tikrūmas* DP 597₃, *pabūst’* DP 549₄₀ ir kt. Taigi Daukšos ženklelis „^“ kartais žymi ir trumpuosius kirčiuotus balsius, jų tarpe ir *u*. Beje, ilgasis *ū*, kaip ir kiti ilgieji balsiai, taip pat žymimas nevienodai (plg. *būdamas* DK 150, *būssiu* DK 136), kartais jo kirtis ir visai nepažymėtas, plg. *bussiu* DK 136, *padrutink* (=padrūtink „pastiprink“) DK 136. Taigi Daukšos *strūius* nom. pl. gal galėtų skaityti ir [strūjūs]? Remdamiesi gyvosios kalbos forma, turime arba pripažinti, kad Daukšos žodis tik šitaip ir skaitytinas (t. y. su trumpuoju *u*), arba manyti, kad egzistavo dvi gretiminės senelio pavadinimo formos – *strūjus* ir *strūjus*⁸ (pastarasis atvejis turbūt mažiau įtikimas).

3. Kaip minėta, jau XIX a. lie. *strujų* bandyta sieti su s. sl. *stryjb* „tėvo brolis“. Šis giminystės pavadinimas gerai išlaikytas beveik visose slavų kalbose, plg. le. *stryj* „tėvo brolis, dėdė“, ukr. trm. *cmpuï* „dėdė“, *cmpuïna* „teta, tėvo sesuo“, č. *strýc* „tėvo brolis“, č. trm. *strýček* „t. p.“, srb. *stric*, kšb. *strij* „dėdė“, plb. *stroij*

⁶ Plg.: „Irischem *sr-*, *sl-* aus *str-*, *stl-* steht im Brit. stets *str-*, *stl-* gegenüber, z. B. *sruith* ‘alt, ehrwürdig’: akymr. *strutiu* ‘antiquam gentem’, lit. *struju-s* ‘Greis’, aksl. *stryjb* ‘Oheim’” – Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. – Strassburg, 1897, Bd. I (2. Bearb.), S. 686. Keltų ir baltų bei slavų žodžius Pokornas toliau kildina iš ide. **stru-* ‘greis, alt’, plg. Pokorny IEW I 1037.

⁷ Plg. Skardžius P. Daukšos akcentologija. – Kaunas, 1935, p. 26.

⁸ Tokios nuomonės laikosi Frenkelis, plg.: *strūjus* 1. ‘Großvater, Greiß’... *strūjus* 2. ‘Onkel, Oheim (als Bruder des Vaters oder Gatte des Mutterbrudes)’ LEW II 926. Antrajam žodžiui čia suteikta abejotina „dėdės“ reikšmė (žr. anksčiau).

„dédė iš tėvo pusės“, blg. *стрико* „t. p.“ ir kt.⁹ Tik rusų ir baltarusių kalbos šio žodžio neišlaikė: *стрии* senosios rusų kalbos paminkluose dažnas tik iki XIV a., vėliau tampa archaizmu (plg. Trub. 80). Šalia *стрии* „dédė iš tėvo pusės, tėvo brolis“, „senelio ir prosenelio brolis“ senosios rusų kalbos paminkluose užfiksuota ir forma *стри* (gen. sg. *стрия*) „t. p.“ ir jos vedinys *стричичь* „dédės sūnus“, taip pat – *строу* (gen. sg. *стройка*) „dédė“, *строичичь* „dédės sūnus“¹⁰.

Manoma, kad s. r. *стри* < *стрии* < *строу*¹¹.

S.r. *стрии* vokalizmo požiūriu greičiausiai aiškintinas taip pat, kaip ir senosios rusų kalbos liepiamosios nuosakos formos *мыи*, *рыи* bei būdvardžių nom. pl. *добрыи*, *старыи*, *злыи*, o s.r. *строу* (gen. sg. *стройка*) susiformavęs panašiai kaip dabartinės rusų kalbos *мою*, *рою*, *крою*¹². Visos tos formos šaknyje kadaise turėjusios trumpą redukuotą balsį *ь*, kuris pozicijoje prieš [j] nepailgėdamas virto įtemptuoju *ы* (Ы)¹³. Senuosiuose tekstuose tas įtemptas redukuotas balsis, kilęs iš *ь*, žymėtas raide *ы*; *ь* savo ruožtu žymėtas *и* (taigi senosios rusų kalbos rašytinių paminklų *стрии* skaitytinas *стри-ь*)¹⁴. Senosios rusų kalbos dialektuose (Ы) (redukuotasis *ь* prieš *j*) pakito skirtingai¹⁵. Šiaurinėse rytų slavų šnektose (tose, iš kurių vėliau susiformavo rusų kalba) jis virto *о*, plg. *мою* < *мыю*, *рою* < *рыю*, *злой* < *злыи*; analogiškai, matyt, ir s.r. *строу* (vėliau išnykęs) < *стрии*. Likusioje rytų slavų teritorijoje (Ы) virto balsiais *ы*, *и*. Ukrainų kalboje senąjį įtemptąjį redukuotą balsį (Ы) atliepia *и*, plg. ukr. *мию*, *рию*, *злий*. Ukr. *стрий* dėsningai < s.r. *стри*, *стрии*.

Senosios rusų kalbos faktai (formas *стри* ir *строу*) mums svarbūs tuo, kad: 1) leidžia lietuviškąjį senelio pavadinimą *strūjus* laikyti giminišku slavų žodžiams: juk žinoma, kad s. sl. *ь*: baltų *и* (plg. s. sl. *дъшти*, r. *дочь* : lie. *duktė*); 2) s. r. *стри* ir *строу* liudija gyvosios lietuvių kalbos [formas *strūjus* (su trumpuoju balsiu!) naudai: išsklaido abejones dėl jos autentiškumo ir leidžia manyti, kad ji nėra nauja, atsiradusi tarmėje dėl kokių fonetinių pakitimų ar iškraipymo. Reikėtų pridurti, kad Frenkelis lie. *strūju* kaip tik sieja visų pirma su s. r. *стри* ir *строу* (plg. Fraenkel LEW II 926); kiti etimologai mūsų žodį [siejo tik su s. sl. *stryjь* ar lie. *stryj*¹⁶.

⁹ Daugiau pavyzdžių žr. Трубачёв О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. — М., 1959, с. 80. Toliau — Trub.

¹⁰ Plg. Trub. 80. Dar plg. Соболевский А. И. Лекции по истории русского языка. 4-е изд. — Москва, 1907, с. 231.

¹¹ Черных П. Я. Историческая грамматика русского языка. — М., 1962, с. 340.

¹² Ляпунов Б. М. Исследование о языке синодального списка 1-ой новгородской летописи. — Спб., 1899, вып. 1, с. 133—134.

¹³ Черных П. Я., I с., с. 124—125; Горшкова К. В., Хабургаев Г. А. Историческая грамматика русского языка. — М., 1981, с. 59.

¹⁴ Горшкова К. В., Хабургаев Г. А., I с., с. 59.

¹⁵ Черных П. Я., I с., с. 124—125; Якубинский Л. П. История древнерусского языка. — М., 1953, с. 143; Горшкова К. В., Хабургаев Г. А., I с., с. 67—68.

¹⁶ Šalia minėtųjų Brugmano, Būgos, Pokorno darbų dar plg. Trautmann BSW 290. Kiti šaltiniai nurodyti Būgos RR I 486.

4. Kaip minėta, kai kurie tyrinėtojai lie. *strujų* laikė (ir tebelaiiko) skoliniu iš slavų. Iš jų gal tik B. Liapunovas mėgino pagrįsti savo nuomonę, spėdamas, kad lie. *strujus* gal pasiskolintas iš slavų panašiai, kaip lie. *muītas* iš s. r. *мыто*; *u* mūsų žodyje galys būti vietoje *ui*. Beje, čia pat jis pabrėžė, kad toks spėjimas esąs labai hipotetiškas, nes fonetika leidžianti lietuvių kalbos žodį laikyti ir giminišku slavų kalbų tėvo brolio pavadinimams¹⁷. Kiti skolinimo versijos šalininkai daug kategoriškesni. Pavyzdžiui, J. Mikkola rašo: „...lit. *strujus* [...] ist augenscheinlich eine Entlehnung aus dem Slavischen“¹⁸. Walde-Pokorny skolinimosi šaltiniu mano esant lenkų kalbą (plg. Walde-Pokorny II 651)¹⁹. Jiems pritaria ir O. Trubačiovas, plg. Trub. 81 (kad jis nelaiko lie. *strujaus* indigeniu baltų žodžiu, matyti ir iš to, jog neįtraukė jo į baltiškų giminystės pavadinimų rodyklę, plg. Trub. 200). Iš naujesnių tyrinėjimų, kuriuose abejojama mūsų žodžio senumu, minėtinas E. P. Hamp'o straipsnis, skirtas sl. **stryjb* etimologijai. Hamp'o manymu, lie. *strūjus* „dėdė“ esąs skolīnys, plg.: „...on grounds of meaning as well as form, *strūjus* must be a loan“²⁰. (Reikšmė „dėdė“ Hamp'o perimta iš Fraenkel LEW 926. Apie jos netikrumą jau kalbėta.)

Ką galėtume pasakyti dėl skolinimo versijos? – Neatrodo, kad ji būtų pagrįstesnė už anksčiau aptartą kalbamųjų baltų bei slavų žodžių senos giminystės versiją. Už skolinimą iš slavų lyg ir būtų nevienodas rūpimojo giminystės pavadinimo paplitimas slavų ir baltų kalbų grupėse: jis išlaikytas beveik visose slavų kalbose, tuo tarpu iš baltų tepažįstamas vien lietuvių kalboje. Bet ar šis argumentas pakankamai svarus? Norėtusi suabejoti. Ir štai kodėl.

1) Prūsų kalbos paminkluose lie. *strujaus* atliepinio gali nebūti ir atsitiktinai.

2) Yra atvejų, kai tik viena kuri baltų kalba turi išlaikiusi atliepinį slavų žodžiams (pavyzdžiui, tik prūsai tevartojo žmonos pavadinimą, turintį atitikmenų slavų kalbose, plg. pr. *genno* : s. sl. *žena*).

3) Kaip žinoma, žodžio paplitimo gretinamų kalbų grupėse kriterijus neretai pasitelkiamas, aiškinantis kilmę žodžių, pavadinančių įvairius materialinės kultūros dalykus ar civilizacijos realijas. Norint įrodyti tokio žodžio svetimą kilmę, minėtasis kriterijus iš tiesų gali būti svarus (žinoma, kaip pagalbinis argumentas šalia fonetikos ir kitų dalykų; beje, šis argumentas pats paprastai dar paremiamas kultūros istorijos faktais). Mūsų atveju didesnis giminystės pavadinimo paplitimas

¹⁷ Plg. Ляпунов Б. М., l. c., c. 123.

¹⁸ Mikkola J.J. Zur slavischen Etymologie. – IF, 1908–1909, Bd. 23, S. 124.

¹⁹ Pokorny IEW lie. *strūjus* jau laikomas giminišku slavų žodžiams (plg. Pokorny IEW I 1037).

²⁰ Plg. Hamp E. P. Slavic *stryjb* “father’s brother”*. – General Linguistics, 1978, Vol. 18, No. 1, p. 2. Formos *strūjus* „senelis, senas žmogus“ kilmę autorius laiko neaiškia. Keltų kalbų formos, su kuriomis etimologai sieja mūsų žodį, Hamp'o manymu, pačios esančios abejotinos (plg. p. 2).

slavų kalbose tokio svarumo neturi. Juk kraujo giminystė – seniausias žmonių santykių tipas. Nėra priežasčių, dėl kurių baltai ir slavai negalėtų turėti bendro žodžio artimam kraujo giminaičiui pavadinti.

4) Gyvojoje lietuvių kalboje *strūjus* išlikęs ne kur kitur, o žemaičiuose. Tai taip pat verčia suabejoti skolinimo iš slavų versija.

5) Nelabai suprantama, kodėl lietuviai turėjo skolintis giminystės pavadinimą iš slavų, o paskui pamiršti. Dauguma skolintinių lietuvių kalbos giminystės pavadinimų plačiai tebevartojami ar bent pažįstami (plg. *anūkas, diedukas, švogeris, švogerka, močeką* ir kt.); tebegyvuoja ir atitinkami slavų žodžiai. Tuo tarpu *strūjus* pas mus, galima sakyti, visiškai pamirštas, tapęs labai siauru dialektizmu. Nyksta ir senasis tėvo brolio pavadinimas slavų kalbose (rytų slavai, kaip minėta, jo visiškai nebeišlaikė).

6) Pagaliau krinta į akis mūsų žodžio ir slaviškųjų jo atitikmenų reikšmės nesutapimas: lie. *strūjus* – 1. „senelis, tėvo ar motinos tėvas“, 2. „senas žmogus“; *strūjai* – „protėviai, proseniai“, o atitinkami slavų žodžiai beveik visur reiškia „tėvo brolių (dėdę iš tėvo pusės)“ (mot. giminės tos pat šaknies žodžiai – „tėvo seserį (tetą iš tėvo pusės)“ arba „dėdės žmoną“)²¹. Šiuo požiūriu rūpimieji baltų ir slavų žodžiai panašesni į senus atliepinius²² negu į skolinius. Panašiai nesutampa daugelio neabejotinai giminiškų žodžių reikšmė, plg. lie. *anýta* „vyro motina“ : pr. *ane* „senelė“, lo. *anus* „sena moteris“ : lie. *avýnas* „motinos brolis“ : s. sl. **ujb* „motinos brolis, dėdė“, lo. *avus* „senelis“, go. *awō* „senelė“, air. *áue* „anūkas“ (plg. LKK VIII 13–14).

Įdomu, kad lie. *strujus* „senelis“ ir sl. **stryjb* „dėdė“ reikšmės požiūriu sutinka lygiai taip, kaip s. sl. *dědъ* „senelis“ ir jo atliepinys s. gr. **δεῖος* „dėdė“ (plg. Trub. 69). Pastarieji, kildinami iš ide. **dhēdh-*, daugelio autorių nuomone, kadaise vartoti kaip pagarbaus kreipimosi į vyresnius giminaičius formos ir tik vėliau tapo atskiro giminaičio pavadinimais (plg. Trub. 69). Gal galima būtų panašiai interpretuoti ir lie. *strujų* bei sl. **stryjb*? Brugmano, Būgos, Pokorno siūlomas šių žodžių siejimas su keltų žodžiais (air. *sruith*, s. kimrų *strutiu*), reiškiančiais „senas, garbingas“, čia labai tiktų. (Beje, įdomu, kad Būga s. sl. *dědъ* siejo su la. *dēdēt* „trūnėti, senti“ RR III 654.)

Dėl visų išvardytųjų dalykų atrodo, jog priimtinau lie. *strūjų* laikyti giminišku slavų žodžiams, o ne skoliniu.

5. Be Brugmano, Būgos, Pokorno ir kitų autorių siūlyto lie. *strujaus* ir sl. **stryjb* kilmės aiškinimo, yra žinoma ir keletas kitų. Jiems bendra tai, kad sl. **stryjb* vienaip ar kitaip mėginamas sieti su ide. **patēr-* „tėvas“ vediniais – lo. *patruus*

²¹ Kiek kitokią reikšmę teturi, rodos, tik č. *strýnka* „prosenelė“. Lenkai dar turėję *starszy stryj* „prosenelio brolis“ ir *stary stryj* „senelio brolis“, plg. Trub. 80.

²² Kitokios nuomonės šiuo klausimu laikosi E. P. Hamp'as. Jo manymu, lietuviškojo giminystės pavadinimo reikšmė trukdanti sieti jį su sl. **stryjb* „tėvo brolis“. Mat esą įprasta manyti, kad indoeuropiečių giminystės sistema teleidžianti gretinti „senelį“ ir „motinos brolių“ (plg. Hamp E.P., l.c., p. 2).

„tėvo brolis, dėdė iš tėvo pusės“, s. iran. *tūrya-* „t. p.“ ir kt. Konkrečios fonetinių pakitimų interpretacijos skiriasi. J. J. Mikkola s. sl. *stryjъ* kildina iš ide. **ptruujō-*, spėdamas, kad **ptr-* > **ttr-* > **str-*²³. Šią etimologiją remia O. Trubačiovas, M. Šimčiakas²⁴ ir kai kurie kiti giminytės pavadinimų tyrinėtojai²⁵. E. P. Hamp'as laiko ją nepagrįsta. Jo manymu, sl. **stryjъ* sietinas su praslaviškuoju tėvo pavadinimu *otbčъ* (< **atiká-*). Pastarajam pagal daugelio kitų giminytės pavadinimų analogiją pridėtas elementas *-tr-*. Hamp'as rekonstruoja tokią sudėtingų fonetinių kitimų virtinę: **pətr-(o)Hu-* > **(a)t-(o)Hu-* > **(a)t-tr-(o)Hu-* > **t-truH-jo-* > **strūja-*²⁶.

Čia nesiimame svarstyti minėtųjų etimologijų pagrįstumo. Norėtusi tik atkreipti dėmesį į tai, kad beveik visi sl. **stryjъ* – lo. *patruus* sąsajos šalininkai iš anksto stengiasi atsiriboti nuo baltiškojo giminytės pavadinimo – arba apskelbdami jį esant aiškiu slavizmu, arba laikydami iš viso abejotina forma. Tokį elgesį iš dalies galima paaiškinti tuo, kad baltų žodis iki šiol laikytas menkai tepaliudytu kalbos faktu. Bet ar tik ne svarbesnė čia ta priežastis, kad lie. *strūjus* reikšmė („tėvo ar motinos tėvas, senelis“), nesiderindama su etimologų priimtaja išeities pozicija, gadiną teoriškai sukonstruoto modelio darnumą? Šiaip ar taip, atrodo, jog, nesant rimto pagrindo laikyti lie. *strūju* skoliniu, negalima nė slavų žodžio aiškinti atsietai nuo baltiškojo giminytės pavadinimo. Kilmės aiškinimo semantinė pusė turėtų tiktai abiem žodžiams.

6. Turbūt per anksti būtų tvirtinti, kad sl. **stryjъ* – blt. *strūjus* kilmės problema išspręsta. Tikimasi, kad šiame straipsnelyje išdėstytos mintys bent kiek padės etimologams, mėginsiantiems galutinai išaiškinti šių žodžių kilmę. Kol kas atrodo, kad šalia lietuvių kalbos naujadarų *senėlis*, *senōlis* bei slavizmo *diedūkas* turime išlaikę ir seną giminytės pavadinimą *strūjus*. Neabejotina tėra šio žodžio forma su *ū*. *Strūjus* reikšmių sistema visiškai analogiška bendrinės lietuvių kalbos *senėlio* reikšmių sistemai: abu jie pavadina „tėvo ar motinos tėvą“ ir „seną žmogų“.

ЛИТ. *strūjus*

Резюме

В этимологической литературе нет единого мнения по поводу формы и происхождения литовского термина родства *strūjus*. Опираясь на факты живого литовского языка (жямайтского диалекта), автор данной статьи пытается доказать, что достоверной следует считать

²³ Žr. Mikkola J., l.c., p. 124–125; taip pat jo *Urslavische Grammatik*, I. Teil. – Heidelberg, 1913, S. 65.

²⁴ Szymczak M. Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego. – Warszawa, 1966, p. 94–95.

²⁵ Literatūros žr. Trub. 80–81. Iš naujesnių darbų plg. Darden B. J. On the Slavic Reflexes of Indo-European **pt-*. – *General Linguistics*, 1978, Vol. 18, No. 1, p. 10–13; Гамкрелидзе Т. В., Иванов Вяч. Вс. Индоевропейский язык и индоевропейцы. II. – Тбилиси, 1984, с. 765² и 767³.

²⁶ Plg. Hamp E. P., l.c., p. 2–6 ir kt.; ankstesnių etimologijų kritika – p. 1–2. Su Hamp'o koncepcija iš dalies polemizuoja B. J. Darden'as (žr. minėtą jo straipsnį).

форму слова с кратким, а не с долгим коренным гласным (вопреки мнению К. Буги, который считал форму *strujus* ошибочной). Думается, что не существует веских доказательств для того, чтобы считать лит. *strujus* заимствованием из славянского. Форма литовского слова позволяет считать его родственным с др.-рус. *стръи, строи* 'брат отца' (подобное мнение высказано также в кн.: Fraenkel LEW). Факт употребления слова *strujus* в древнейших письменных памятниках литовского языка, несовпадение его значений (*strùjus* — 1. 'отец отца или матери, дед', 2. 'старец'; *strùjai* — 'предки') со значениями соответствующих славянских терминов (ст.-слав. *stryjь*, польск. *stryj* и др.), а также факт сохранения слова именно в жямайтском диалекте говорят, по мнению автора, в пользу мысли об исконности данного термина.

Достоверными следует считать лишь вышеупомянутые значения лит. *strujus*; значение 'дядя', выдвигаемое „Словарем литовского языка“ вслед за Фрэнкелем и Нидерманом, вызывает сомнения.

SMULKMENA LIX

Lazūnų šnektoje yra vienas kitas žodis su išlaikytu tautosilabiniu *n* prieš nesprogstamuosius priebalsius, pvz., *siuñsti* 'siųsti', *skeñsti* 'skęsti' (galbūt dėl *siuñčia*, *siuñtė*, *skeñdo* įtakos)¹. Greta pasitaiko ir variantų be *n* (*siųsti*). Praeityje, matyt, tokių dubletų būta daug, nes pagal *siuñsti* || *siųsti* ir kt. pavyzdžiai atsirado variantai be *n* ir prieš sprogstamuosius priebalsius, pvz., *mīti* 'minti', *mīkštas* 'minkštas' *mīkštimas* 'minkštimas' (parašyta *mýkštas*, *mykštìmas*) šalia *miñti*, *miñkštas*, *minkštìmas*. Dar plg. *ivalìdas* (< **ivalìdas*) || *invalidas* 'invalidas'. Taigi Lazūnuose (tolimiausioje rytuose lietuvių kalbos saloje) greičiausiai yra buvusi situacija, panaši į dabar esamą lietuvių kalbos ploto vakaruose, kai kurių žemaičių, ypač pietrytinių, šnektose (Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966, p. 196—198)

Z. Zinkevičius

¹ Duomenys imami iš J. Petrausko ir A. Vidugirio „Lazūnų tarmės žodyno“ (V., 1985).